LAND VAN HET GROTE STERVEN

HOE RUSLAND DE WESTERSE LOGICA TART

Joris Van Bladel

2025 Prometheus Amsterdam

Voor Rusland, het land dat er hopelijk ooit voor zal kiezen het kleine, kwetsbare leven te beschermen.

Voor Oekraïne, het land dat gedwongen werd het Grote Sterven moedig te accepteren.

‘Hier is de rivier, hier is de brug – maar wij kiezen voor de Russische weg: dwars door het water. Zelfs als we daardoor zouden kunnen verdrinken.’

Valeria Novodvorskaja, Russische dissidente, 2000[1]

‘Voor ons is het belangrijkste dat we onze gestelde doelen bereiken. Hoe we dat doen is van ondergeschikt belang.’

Dmitri Peskov, woordvoerder van V. Poetin, 2024[2]

Proloog:

de kolonel, de kapitein en de prijs van de oorlog

De Russische propagandist en oorlogscorrespondent Aleksandr Sladkov kon zijn frustratie niet langer verbergen. Via zijn socialemediakanalen uitte hij zijn ongenoegen na de verrassingsaanval van Oekraïne op de grensprovincie Koersk. Op 6 augustus 2024 overrompelde deze aanval de Russische troepen volledig. Er was nauwelijks sprake van verzet. Honderden dienstplichtigen gaven zich zonder veel tegenstand over. Voor de zoveelste keer werd pijnlijk duidelijk dat Rusland, nochtans een militocratie met een diepgewortelde militaristische cultuur, niet in staat was zijn eigen grondgebied te verdedigen.

Sladkov, bekend om zijn dramatische, vileine en provocerende stijl, beschreef in zijn tirade een treffende situatie. Een kolonel gaf een jonge kapitein het bevel om een tegenaanval in te zetten tegen de oprukkende Oekraïense troepen. 'Naar voren, stop de vijand!' schreeuwde de bataljonscommandant. Maar de kapitein aarzelde: 'Hoezo? Ze zullen ons allemaal doden!' Woedend reageerde de kolonel: 'Klootzak! Vooruit! Het is niet aan jou om na te denken of vragen te stellen. Neem je soldaten bij de hand en hou de vijand tegen!' Na deze scène zuchtte Sladkov en richtte zich opnieuw tot zijn publiek: 'Zo ga je toch niet om met soldaten...'[1]

Hoewel deze situatie anekdotisch lijkt, raakt ze aan een belangrijk principe dat tot nadenken stemt. De vraag is namelijk:

wie behandelt in deze scène zijn soldaten verkeerd? Waar was Sladkovs frustratie op gericht: op de kolonel of op de kapitein?

Instinctief zou men kunnen denken dat het gedrag van de kolonel problematisch is, want wie geeft er tegenwoordig nog een bevel dat blindelings en zonder enige vraag of enig overleg moet worden opgevolgd? Het idee van *Befehl ist Befehl* lijkt immers iets uit een ver verleden. Wie stuurt zijn mensen bewust de dood in, vooral wanneer ze onvoorbereid, onvoldoende getraind en te slecht uitgerust zijn om een offensief van goed getrainde Oekraïense elite-eenheden tegen te houden? Dit lijkt een klassiek voorbeeld van toxisch leiderschap dat, althans naar onze huidige maatstaven, alle grenzen overschrijdt.

Maar dit is Rusland. Sladkovs woede was niet gericht op de kolonel, maar juist op de kapitein en zijn dienstplichtige soldaten. Zijn tirade hield niet op. Zijn stem klonk steeds luider, bijna schreeuwend, terwijl hij vermaande: 'Vanaf het moment dat iemand soldatenlaarzen aantrekt en een geweer in handen krijgt, moet hij vanuit zichzelf bereid zijn te schieten en, bovenal, bereid zijn te sterven! Heb je gezien hoe onze soldaten zich massaal overgaven?' Met een toon van minachting vervolgde hij, terwijl hij beelden toonde van de gevangengenomen soldaten: 'Kijk hoe ze daar gekneveld liggen, samen met hun kameraadjes, alsof ze onder een idyllische Koerskregenboog rusten.'

Sladkovs woorden onthullen niet alleen zijn visie op de soldaten, maar geven ook een schrijnend inzicht in de huidige Russische militaire mentaliteit – een mentaliteit die bewust wordt gepropageerd en in stand gehouden.

Aleksandr Sladkov is geen alledaagse stem binnen de Russische media. Hij is een prominent figuur in de propagandamachine van het Kremlin en heeft zich sinds de jaren negentig gepositioneerd als een vooraanstaande stem in de verslaggeving van haast alle Russische militaire campagnes: van Tsjetsjenië en Georgië tot de Krim, de Donbas, Syrië, en nu Oekraïne. In au-

gustus 2024 rapporteerde hij gekrenkt dat Duitse tanks opnieuw op 'Russische heilige grond' stonden.

Hoewel men zou kunnen denken dat Sladkov een extremist is in dienst van het regime, heeft hij met bijna een miljoen volgers op zijn Telegram-kanaal een indrukwekkend bereik dat veel verder reikt dan de extremistische hoek. De situatie van de kapitein en zijn dienstplichtigen is overigens geen opzichzelfstaand incident. Het is emblematisch voor een diepliggender fenomeen binnen het Russische leger, waar persoonlijke offers en zinloze, wrede bevelen verweven zijn met een militaristische cultuur die zowel door de staat als door een meerderheid van de samenleving wordt gedragen. Een maatschappelijke revolte lijkt dan ook niet in de lijn der verwachting te liggen. Publiek opinieonderzoek dat inzicht geeft in wat Russische burgers bereid zijn in het openbaar te zeggen, toont trends van brede maatschappelijke steun voor het leger en de oorlog en hoe diep deze militaire cultuur verankerd is in de Russische samenleving. In de zomer van 2024 werden de volgende bevindingen genoteerd:

- 86 procent van de Russen beschouwt zichzelf als patriot, waarvan 75 procent gelooft dat Rusland het beste land ter wereld is, superieur aan alle andere.[2]
- 70 procent van de bevolking vindt dat iemand die de dienstplicht ontloopt geen echte patriot is.[3]
- 74 procent van de Russen ziet de dienstplicht als een 'leerschool voor het leven', terwijl 15 procent die als 'verloren tijd' beschouwt.[4]
- De steun voor de 'speciale militaire operatie' blijft hoog, met slechts 17 procent die de oorlog in de Donbas volledig of gedeeltelijk afkeurt.[5]
- Volgens Levada, een onafhankelijk peilingcentrum, behoudt het Russische leger het vertrouwen van 72 procent van de bevolking, alleen overtroffen door het president-

schap van Vladimir Poetin, met 76 procent. Het Russisch Centrum voor de Studie van de Publieke Opinie (VTsIOM), nauw verbonden met het Kremlin, noteerde een vergelijkbaar goedkeuringspercentage van 76,8 voor het leger. Het Russische leger is daarmee, op Vladimir Poetin na, het instituut met de hoogste status in de samenleving.[6]

Hoewel er natuurlijk alternatieve geluiden en moedige stemmen in Rusland bestaan, blijft de liberale, progressieve minderheid relatief klein, met een vrij constante 15 à 20 procent van de bevolking.[7] Toch bevestigen de geciteerde resultaten dat, ondanks de vele schandalen aan het front, de toxische militaire cultuur en de hoge tol van deze oorlog, de Russische bevolking het regime en de krijgsmacht blijft steunen.

In september 2024 telde Rusland officieel 68.011 gesneuvelde soldaten, maar schattingen wijzen eerder op 150.000 doden en 450.000 zwaargewonden.[8] Rusland blijft hiermee een natie waar het idee van sacrale opoffering diep verankerd is, waar het sociale contract met bloed wordt getekend en waar de doden worden verheerlijkt als de ultieme belichaming van nationale trots. Het Grote Sterven, een begrip dat bewust verwijst naar het drama van de Eerste Wereldoorlog, wordt in Rusland nog steeds gehuldigd. Dit is niet enkel een product van zijn geschiedenis, maar ook van een cultuur die zichzelf herhaalt door offers te idealiseren.

Terwijl het Westen Russische soldaten in Oekraïne vaak ziet als zinloze slachtoffers van een illegale aanvalsoorlog, of als oorlogsmisdadigers die hun verdiende straf krijgen op Oekraïens grondgebied, worden ze in Rusland verheerlijkt als onsterfelijke helden. Wat dus vanuit westers perspectief vreemd, primitief en zelfs absurd lijkt, is voor veel Russen naast een bron van diep verdriet ook een bron van trots, geworteld in een lange geschie-

denis van opoffering en nationale grootsheid. In Rusland laat het landsbelang nauwelijks ruimte voor rouw. Poetin zelf kijkt overigens in tal van toespraken neer op het Westen, dat hij moreel verval, excessief individualisme en verraad aan traditionele waarden verwijt. Wat voor de een onbegrijpelijk en tragisch is, ziet een ander als een bevestiging van Ruslands historische veerkracht en het vermogen om enorme offers te brengen, terwijl weer anderen het beschouwen als een uiting van crimineel gedrag en doorgedreven nihilisme.

Deze mix van absurditeit, eigenzinnigheid, weerbaarheid, offerbereidheid en wreedheid vormt de kern van de hedendaagse Russische identiteit. Het doorgronden van deze paradoxen is essentieel om Rusland vandaag de dag te begrijpen. Ze tarten voortdurend de westerse logica en onthullen een realiteit die moeilijk te peilen is. Maar voor wie ze zorgvuldig onderzoekt, hoeven deze paradoxen geen raadsels te blijven. Ze bieden juist een dieper inzicht in hoe Rusland zichzelf ziet en in hoe het handelt op het wereldtoneel.

Rusland versus de westerse logica: de opbouw van dit boek

Tegen de achtergrond van de vele Russische paradoxen gaat dit boek over de manier waarop het Westen herhaaldelijk verrast is geweest gedurende het Poetin-regime, niet in het minst tijdens de recente oorlog tussen Rusland en Oekraïne. Deze onverwachte ontwikkelingen vormen het startpunt van mijn zoektocht naar een dieper inzicht in Rusland, waarbij de complexe relatie tussen staat, leger en samenleving centraal staat.

Om de inhoud van dit boek te structureren maak ik gebruik van de inzichten van de Franse historicus Fernand Braudel (1902-1985). Deze sleutelfiguur binnen de Annales-school beschouwde

geschiedenis als een samenspel van tijdslagen, elk met een eigen logica en tempo. Vanuit deze gedachte ontwikkelde hij een model waarin drie verschillende tijdslagen worden onderscheiden:

- *Événementielle* – Dit is de laag van de zogenoemde *battle and kings*, oftewel de dagelijkse gebeurtenissen, zoals politieke crises, oorlogen en revoluties, waarbij de nadruk sterk ligt op de leiders, hun persoonlijkheid en idiosyncratisch gedrag. Het gaat om vluchtige en vaak sensationele gebeurtenissen, die snel voorbijgaan zonder per se diepgaande veranderingen teweeg te brengen.
- *Conjonctures* – Deze laag omvat langere sociale en economische cycli, zoals demografische verschuivingen en economische ontwikkelingen, die decennia of zelfs eeuwen kunnen duren.
- *Longue durée* – Dit is de diepste laag van de geschiedenis, bestaande uit fundamentele structuren zoals geografie, cultuur en mentale houdingen. Deze structuren kunnen millennialang standhouden en vormen de basis waarop de andere lagen van de geschiedenis berusten.

In dit boek volg ik Braudels benadering, maar ik vereenvoudig deze tot twee niveaus: de korte termijn van dagelijkse gebeurtenissen (*événementielle*) en de diepe laag van de cultuur en mentaliteit (*longue durée*). Een analyse van beide niveaus volstaat om een goed inzicht te krijgen in de huidige situatie in Rusland, aangezien ze elk unieke situaties en verrassingen opleveren en daardoor een andere analytische benadering vereisen. Deze tweedeling vormt bovendien de basisstructuur van het boek, dat bestaat uit twee grote delen.

Het eerste deel, over schijnbaar onvermijdelijke verrassingen, richt zich op de uitdagingen van strategische analyses, het omgaan met onverwachte ontwikkelingen, en waarom dit in het

geval van Rusland de afgelopen 25 jaar zo problematisch is gebleken. Poetins schijnbaar wispelturige beslissingen hebben in deze periode een paradoxaal karakter: ze volgden een patroon, maar bleken desalniettemin keer op keer te verrassen. Ze werden in veel gevallen niet voorkomen, wat overigens in deze tijdslaag niet altijd verwijtbaar is. Verrassing is in de geopolitiek immers een vast onderdeel van het spel, zoals Carl von Clausewitz in zijn meesterwerk *Vom Kriege* beschreef. Hij noemde dit de 'schemerzone' waarin elke bevelhebber moet opereren, omdat volledige kennis van de tegenstander altijd een onbereikbare illusie blijft.

Het feit dat Poetins verrassingen niet altijd konden worden voorkomen, ontslaat westerse leiders echter niet van hun verantwoordelijkheid. Poetins acties in Europa zijn hoogst problematisch, vooral omdat het Westen herhaaldelijk was gewaarschuwd voor de toenemende autoritaire koers van Rusland en zijn groeiende vijandigheid tegenover het Westen. De oorlog in Oekraïne vormt dan ook het sluitstuk van een sociaal-politieke ontwikkeling die met de Eerste Tsjetsjeense Oorlog in de jaren negentig begon. Het democratische experiment in Rusland duurde na de val van de Sovjet-Unie inderdaad hooguit twee tot drie jaar, waarna desillusie, chaos en onzekerheid de bovenhand kregen en de democratische rechten en vrijheden stapsgewijs en systematisch werden afgebroken. Het Westen reageerde hierop defensief, met een combinatie van angst, ontgoocheling en soms meewarigheid. Deze houding bleek vaak misplaatst, waardoor Rusland uiteindelijk in 2022 in staat werd gesteld een grootschalige invasieoorlog in Oekraïne te beginnen. Deze invasie was dan ook de grootste militaire verrassing op Europese bodem sinds de Tweede Wereldoorlog.

Naast de analyse van Poetins verrassingsstrategie worden in dit deel ook de belangrijkste gebeurtenissen van het Poetin-tijdperk in herinnering gebracht. Het overzicht van 25 jaar Poetin geeft de lezer inzicht in hoe het huidige conflict geleidelijk heeft

kunnen ontstaan, zonder dat ik hierbij heb gestreefd naar een allesomvattend of gedetailleerd overzicht. Mijn focus ligt namelijk op een diepliggender probleem in de Russische samenleving, namelijk 'voorspelbare patronen' ofwel de Russisch militaire cultuur – een thema dat ik zal uitwerken in het tweede deel van dit boek.

Na dertig jaar observatie en studie van de Russische militaire cultuur valt op hoe consistent deze is gebleven, ondanks twee decennia van hervormingen en modernisering. In de modder van de Donbas demonstreert het Russische leger nog steeds de brute, stuntelige en op resultaat gerichte militaire tactieken die sinds de Tsjetsjeense oorlogen – en zelfs de Tweede Wereldoorlog – zo kenmerkend en 'typisch Russisch' waren. De verrassing die in de longue durée besloten ligt, verschilt daarmee van de strategische verrassingen op het niveau van de *événementielle* uit het eerste deel. Mogelijk is ze zelfs serieuzer te nemen dan de 'alledaagse verrassing' omdat ze verscholen zit in het DNA van zowel de militaire organisatie als het Poetin-regime, met een diepgaande invloed op de geopolitieke strategie en de militaire tactieken die zichtbaar worden in Oekraïne.

Wie dieper graaft, merkt al snel dat het Russische leger, ondanks de groots geproclameerde hervormingen en modernisering, in wezen nog steeds een massaleger is, zowel in mentaliteit als in de uitvoering van operaties. Het begrip 'massa' vertegenwoordigt een staatsgerichte ideologie en een organisationele cultuur waarin de collectieve doelstellingen altijd voorrang hebben boven het individu. Deze militaristische cultuur is diep verankerd in de Russische samenleving en politieke systemen, waarmee deze zich onderscheidt van de westerse samenlevingen, waar individualisme, burgerrechten en welzijn centraal staan. Het zou dan ook een vergissing zijn om de passiviteit van de Russische bevolking enkel toe te schrijven aan propaganda en

repressie. Rusland is namelijk een fundamenteel conservatieve en militaristische samenleving, waarin het idee van nationale grootsheid intrinsiek verbonden is met het vermogen tot lijden en opoffering. De oorlog in Oekraïne weerspiegelt deze diepgewortelde waarden en legt de essentie van de Russische psyche bloot, mede waardoor de oorlog voor westerse waarnemers zo'n grote schok heeft veroorzaakt.

De werkelijke en misschien wel echt verwijtbare verrassing ligt in het feit dat het Westen de ontwikkelingen in de cultuur en mentaliteit van Rusland in de afgelopen dertig jaar, die zo verschillend zijn van de eigen westerse ontwikkeling, verkeerd heeft ingeschat of er onvoldoende aandacht aan heeft besteed. Dit vormt een belangrijke les voor Europese beleidsmakers. Bij de analyse van Rusland moeten zij niet alleen rekening houden met de voorvallen, incidenten of provocaties van alledag, maar ook aandacht schenken aan de diepliggender cultuur die eraan ten grondslag ligt. Wat oppervlakkig lijkt op hervormingen en modernisering naar westerse modellen, zoals democratie of de professionalisering van de Russische strijdkrachten, is in werkelijkheid een imitatie die de ware aard van Rusland verhult. Dit spanningsveld tussen façade en realiteit, tussen schijn en wezen, tussen heden en verleden, en tussen woord en daad vormt de kern van de Russische dynamiek die ik in dit boek wil blootleggen. Dit boek is dan ook een poging om tot een betere, diepgaandere kennis te komen van de lastige buur die Rusland blijkt te zijn.